

Sygn. akt II CSK 243/08

WYROK

W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 7 listopada 2008 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Gerard Bieniek (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Mirosław Bączyk

SSN Marian Kocon

w sprawie z powództwa Z. C.

przeciwko Miastu I.

o zapłatę,

po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Cywilnej w dniu 7 listopada 2008 r.,

skargi kasacyjnej powoda od wyroku Sądu Apelacyjnego z dnia 5 września 2007 r.,

sygn. akt I ACa (...),

oddala skargę kasacyjną i odstępuje od obciążenia powoda kosztami postępowania kasacyjnego.

Uzasadnienie

Sąd Okręgowy w P. wyrokiem z dnia 29.03.2007 r. zasądził od pozwanego Miasta I. na rzecz powoda Z. C. kwotę 101.145,65 zł z odsetkami, ustalając następujący stan faktyczny.

Strony wiązała umowa o roboty budowlane zawarta w dniu 11.09.2002 r. Termin rozpoczęcia inwestycji strony określiły na 16.09.2002 r., a jej zakończenia na

22.10.2002 r. W § 2 ust. 5 i 6 określono okoliczności, których zaistnienie mogło uzasadniać zmianę terminu realizacji inwestycji m.in. z powodu siły wyższej. Ustalono też, że wykonawca ma prawo żądać przedłużenia terminu umownego, jeżeli jego niedotrzymanie stanowiło konsekwencję okoliczności, których nie można było przewidzieć, a nie wynikły one z winy zamawiającego. Wynagrodzenie ustalono na kwotę 2.809.601,53 zł. W § 11 umowy postanowiono, że wykonawca zapłaci zamawiającemu karę umowną za zwłokę w oddaniu inwestycji, w wysokości 0,1% wynagrodzenia umownego za każdy dzień zwłoki. Do tej umowy zawarto dwa aneksy, w których przesunięto termin ukończenia inwestycji odpowiednio na 21.11.2002 r. i 20.12.2002 r. W przypadku pierwszego aneksu przyczyną przesunięcia terminu zakończenia robót była konieczność wykonania robót dodatkowych wynikła na skutek obfitych opadów deszczu; w drugim przypadku wskazano na konieczność wykonania dodatkowych robót. Ustalono, że strony zawarły również odrębną umowę, której przedmiotem były roboty dodatkowe w ramach realizacji dotychczasowej umowy, przy czym termin ich zakończenia określono na 22.11.2002 r.

W miesiącach wrzesień, październik i listopad 2002 r. na terenie realizacji inwestycji wystąpiły opady o znacznym nasileniu. W listopadzie i grudniu 2002 r. odnotowano ujemnej temperatury. W dniu 4.12.2002 r. powód przerwał roboty z uwagi na temperatury rzędu - 5, -7° C i pismem z dnia 6.12.2002 r. wystąpił do strony pozwanej o kolejne przesunięcie terminu ukończenia inwestycji. Strona pozwana nie wyraziła na to zgody. Po ustaniu mrozów powód kontynuował prace i w dniu 24.04.2003 r. zakończył inwestycję. Jej odbiór nastąpił w dniu 4.06.2003 r. Strona pozwana nie miała zastrzeżeń co do jakości wykonania inwestycji. Powód w dniu 9.06.2003 r. z wystawił dla strony pozwanej fakturę VAT nr (...) na kwotę 866.671,62 zł a następnie skierował wezwanie o zapłatę ostatecznie kwoty 466.393,60 zł. Pismem z dnia 6.08.2003 r. prezydent Miasta I. potrącił przysługującą mu wierzytelność z tytułu kary umownej do kwoty 466.393,60 zł z wierzytelnością powoda z tytułu wynagrodzenia. Oświadczenie to dotarło do powoda.

Dokonując oceny prawnej tego stanu faktycznego Sąd Okręgowy uznał, że oświadczenie strony pozwanej o potrąceniu złożone w dniu 6.08.2003 r. i następnie zgłoszony w procesie zarzut potrącenia jest uzasadniony. Zastrzeżenie kary umownej za zwłokę nastąpiło w § 11 ust. 2 pkt 1 lit. a umowy, powód nie wykonał umowy w terminie mimo jego dwukrotnego przesuwania, zaś wystąpienie w miesiącach jesienno-zimowych opadów i mrozu należało przewidzieć. Sąd Okręgowy przyjął jednak, że

powód pozostawał w zwłoce od 21.12.2002 r. do 30.04.2003 r., co stanowi 130 dni, a nie przez okres 166 dni, jak twierdziła strona pozwana. Wartość kary umownej została więc zawyżona o kwotę 101.145,65 i w tym zakresie zarzut potrącenia nie był uzasadniony. Sąd Apelacyjny podzielił tę ocenę prawną i wyrokiem z dnia 5.09.2007 r. oddalił apelację obu stron.

Wyrok ten zaskarżył powód wnosząc skargę kasacyjną. W ramach podstaw kasacyjnych zarzucił naruszenie:

- art. 278 w związku z art. 233 § 1 k.p.c. przez rozstrzygnięcie o okolicznościach mającej istotne znaczenie dla sprawy, a wymagających wiadomości specjalnych;
- art. 11 k.p.c. przez przyjęcie za ustalone okoliczności, które nie stanowią ustaleń wydanego w postępowaniu karnym prawomocnego wyroku;
- art. 498 w związku z art. 499 k.c. przez niezasadne przyjęcie zarzutu potrącenia;
- art. 65 § 2 k.c. przez dokonanie wykładni postanowień umowy niezgodne z wolą stron.

Wskazując na powyższe wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

1. Wstępnie należy zauważyć, że zaskarżenie przez powoda wyroku Sądu Apelacyjnego w całości, nie jest prawidłowe. W wyroku tym Sąd Apelacyjny oddalił apelację powoda w części oddalającej powództwo. W tej sytuacji powód mógł zaskarżyć jedynie wyrok Sądu Apelacyjnego w części oddalającej apelację powoda. Oznaczenie wartości przedmiotu zaskarżenia wskazuje zresztą na taką intencję powoda.

2. W pierwszej kolejności należy rozważyć zasadność zarzutów naruszenia przepisów postępowania, co miało istotny wpływ na wynik sprawy.

W skardze kasacyjnej zawarto zarzut naruszenia art. 278 w związku z art. 233 § 1 k.p.c., którego istota sprowadza się do tego, że Sąd Apelacyjny błędnie ocenił opinię biegłego B. H. odnośnie warunków atmosferycznych, które uniemożliwiały kontynuowanie robót budowlanych. Zarzut ten nie wymaga merytorycznego odniesienia z uwagi na treść art. 398³ § 3 k.p.c. Stosownie do tego przepisu podstawą skargi kasacyjnej nie mogą być zarzuty dotyczące ustalenia faktów lub oceny dowodów.

Niezbyt zrozumiały jest zarzut naruszenia art. 11 k.p.c. Uzasadniając ten zarzut powód podnosi w skardze kasacyjnej, że Sąd Apelacyjny przyjął za własne ustalenia faktyczne dokonane przez Sąd Okręgowy, który wprawdzie związany był ustaleniami

prawomocnego wyroku skazującego, jednak tylko co do tego, że powód udzielił albo obiecał udzielić korzyści majątkowej osobie pełniącej funkcję publiczną. Natomiast nie było dopuszczalne przyjęcie, że powód działał w celu uniknięcia odpowiedzialności z powodu pozostawania w zwłoce w realizowaniu inwestycji. W związku z tym należy zauważyć, że Sąd Okręgowy ustalił w tym względzie, że powód podjął próbę korupcji urzędników pozwanego w celu skłonienia ich do odstąpienia od naliczania kary umownej z tytułu zwłoki powoda w realizacji inwestycji i wyrokiem z dnia 14.07.2005 r. powód oraz R. N. zostali za to skazani przez Sąd Rejonowy w I. Jeśli odnieść się do sformułowania zarzutu popełnienia przestępstwa postawionego powodowi, za który został skazany, to ustalenie Sądu Okręgowego jest w pełni uzasadnione. Przecież w treści tego zarzutu jest sformułowanie „zapropowali pośrednictwo w uzyskaniu kredytu (...) w celu skłonienia J. O. do odstąpienia od naliczenia kar umownych obciążających firmę „C.(...)” przewidzianych w umowie o wykonanie inwestycji Zakładu Utylizacji Odpadów Komunalnych w I.”. W tych okolicznościach nie sposób uznać, aby art. 11 k.p.c. został w jakikolwiek sposób naruszony.

3. Przechodząc do rozważania zarzutu naruszenia prawa materialnego, należy w pierwszej kolejności odnieść się do twierdzenia skargi kasacyjnej, że Sąd Apelacyjny naruszył art. 65 § 2 k.c. i to w trzech aspektach. Po pierwsze, przez zmodyfikowanie – niezgodnie z wolą stron – wykładni pojęcia okoliczności, których nie można było wcześniej przewidzieć, które zawarte było w umowie łączącej strony, po drugie, przez przyjęcie, że przyczyny przesunięcia terminu zakończenia inwestycji wskazane w aneksach, nie uzasadniają tym samym dalszego przesunięcia terminu ukończenia inwestycji, po trzecie, przez przyjęcie, iż zawarcie dodatkowej umowy nie powodowało przesunięcia terminu realizacji inwestycji. Podejmując ten wątek należy wskazać, że w § 2 pkt 5 umowy zawartej w dniu 11.09.2002 r. postanowiono, że termin realizacji przedmiotu umowy może ulec zmianie z następujących powodów: - z powodu siły wyższej; zmian jakie wprowadzał zamawiający, z winy zamawiającego oraz z braku środków na finansowanie inwestycji. Niezależnie od tego w § 2 pkt 6 umowy zastrzeżono, że „wykonawca ma prawo do żądania przedłużenia terminu umownego, jeśli niedotrzymanie tego terminu stanowi konsekwencję okoliczności, których nie można było wcześniej przewidzieć, a nie wynikły one z winy zamawiającego”. Z dokonanych ustaleń faktycznych wynika, że termin zakończenia inwestycji ustalony na 22.10.2002 r., aneksem nr 1 przesunięto na 22.11.2002 r., zaś aneksem nr 2 na 20.12.2002 r., przy czym jedynie w aneksie nr 1 wskazano jako przyczynę przesunięcia terminu –

konieczność wykonania robót dodatkowych wynikłych na skutek niesprzyjających obfitych opadów deszczu. Takiej przyczyny nie wskazano już w aneksie nr 2 zawartym w dniu 25.10.2002 r.

W skardze kasacyjnej twierdzi się, że w miesiącach wrzesień, październik, listopad 2002 r., opady były wyższe od średnich, zaś w grudniu 2002 r. nastąpiło zamarznięcie gruntu, to ta okoliczność winna być bądź uznana za siłę wyższą, bądź jako taką, której nie można było przewidzieć. Zasadności tego zarzutu nie można podzielić. Występowanie w naszej strefie klimatycznej opadów (nawet powyżej średniej) w okresie jesieni, zaś mrozów w okresie zimy, nie jest w żadnym razie okolicznością, której nie można przewidzieć. Przeciwnie, takie zjawiska atmosferyczne są normalne. Nie mają one ani znamion siły wyższej, ani cech takich okoliczności, których nie można przewidzieć. Ustalając więc termin zakończenia robót, na których wykonywanie mają wpływ warunki atmosferyczne, powód – jako profesjonalista powinien brać to pod uwagę. Zresztą termin ten dwukrotnie przełożono z tym, że w drugim aneksie zawartym 25.10.2002 r. nie wskazano już na warunki atmosferyczne jako przyczynę uzasadniającą zmianę terminu. Nie znajduje też uzasadnienia twierdzenie, że zgodnym zamiarem stron – stosownie do art. 65 § 2 k.c. – było, aby nadmierne opady względnie występowanie przymrozków w okresie jesienno – zimowym uznać za okoliczności, których nie można było przewidzieć. Zaprzecza temu fakt, że storna pozwana nie wyraziła zgody na dalsze przedłużenie terminu realizacji inwestycji w związku z pismem powoda z dnia 6.12.2002 r. Nie ma też podstaw do przyjęcia, że zawarcie dodatkowej nr (...)/2002 oznaczało automatyczne przedłużenie terminu realizacji inwestycji. Przecież także w tej umowie termin ukończenia robót dodatkowych ustalono na 22.11.2002 r.

Reasumując stwierdzić należy, że Sąd Apelacyjny dokonując wykładni postanowień umowy łączącej strony, a w szczególności § 2 pkt 5 i 6 tej umowy zachował reguły wykładni wynikające z art. 65 k.c.

4. Podstawowy zarzut z zakresu prawa materialnego sprowadza się do obrazy art. 498 k.c. w związku z art. 499 k.c. Powód z jednej strony kwestionuje prawidłowość potrącenia dokonanego przez stronę pozwaną pismem z dnia 6.08.2003 r., czyli przed wytoczeniem powództwa, z drugiej zaś strony zarzuca, iż zarzut potrącenia nie został zgłoszony w odpowiedzi na pozew, a odmienna ocena Sądu Apelacyjnego w tym względzie nie jest uzasadniona.

W związku z tymi zarzutami wskazać należy, że strona pozwana w dniu 6.08.2003 r. – po otrzymaniu wezwania do zapłaty od pełnomocnika powoda – skierowała

pismo do G.(...) Banku S.A. z prośbą o wyjaśnienie, czy nadal aktualna jest umowa przelewu zawarta między tym Bankiem a powodem, zawierając w tym piśmie jednoznaczne doświadczenie o potrąceniu kwoty 466.393,60 zł z tytułu kary umownej za zwłokę w wykonaniu robót objętych umową z dnia 11.09.2002 r. W piśmie tym zaznaczono, iż takie samo oświadczenie kierowane jest do powoda. Istotnie na k. 133 akt znajduje się takie pismo skierowane do pełnomocnika powoda i bezspornym jest, iż oświadczenie to doręczono powodowi. Takie zachowanie strony pozwanej uzasadnione było tym, że powód w październiku 2002 r. powiadomił stronę pozwaną, iż dokonał przelewu wierzytelności z tytułu umowy o roboty budowlane z dnia 11.09.2002 r. na rzecz w/w Banku jako zabezpieczenie udzielonego mu kredytu. W tych okolicznościach nie sposób podzielić stwierdzenia zawartego w skardze kasacyjnej, że takie oświadczenie o dokonaniu potrącenia podjęte niejako „z ostrożności”, nie jest skuteczne. Jest przecież poza sporem, że w treści oświadczenia zawarte jest jednoznaczne stwierdzenie o woli dokonania potrącenia określonej kwotowo wierzytelności, z wskazaniem z jakiego tytułu ona przysługuje oraz iż to oświadczenie doręczono powodowi jako wierzycielowi wzajemnemu z tytułu umowy o roboty budowlane. Kwestionowanie skuteczności tego oświadczenia nie jest uzasadnione.

Odnośnie skuteczności zgłoszenia zarzutu pozwanego potrącenia powód twierdzi, że nie jest prawidłowa koncepcja przyjęta przez Sąd Apelacyjny, iż zarzut potrącenia nie podlega wymaganiom stawianym wobec pozwu, w szczególności zaś, iż pozwany nie jest obowiązany w sposób kategoryczny do wyrażenia woli potrącenia. Trzeba przyznać, że procesowy zarzut potrącenia nie został wprost wyartykułowany. W odpowiedzi na pozew znalazło się jedynie stwierdzenie, iż strony potwierdziły w protokole odbioru, że przedmiot umowy został wykonany ze zwłoką wynoszącą 166 dni, „co oznacza uznanie przez powoda zasadności naliczenia kar umownych, a więc całkowitą bezzasadność żądań wynikających z pozwu”. Jako załączniki do odpowiedzi na pozew przedstawiono pismo z dnia 6.08.2003 r. skierowane do powoda, zawierające oświadczenie strony pozwanej o dokonaniu potrącenia. Na tej podstawie Sąd Apelacyjny uznał, że strona pozwana wyraziła swoją wolę zgłoszenia zarzutu potrącenia w sposób dostateczny. Tą ocenę podważa powód podnosząc, że zarzut potrącenia jest sposobem dochodzenia roszczenia zrównanym w skutkach z powództwem, a tym samym podlega wymaganiom stawianym wobec pozwu odnośnie określenia żądania, przytoczenia okoliczności faktycznych uzasadniających żądanie oraz wskazania dowodów. W tym względzie w skardze

kasacyjnej odwołano się do orzeczeń sądów apelacyjnych, jak i wyroku Sądu Najwyższego z dnia 18.04.2000 r. III CKN 720/98 (nie publik.).

Podjmując ten wątek stwierdzić należy, że od potrącenia jako czynności materialnoprawnej, odróżnić trzeba zarzut potrącenia będący czynnością procesową. Oświadczenie o potrąceniu, o którym mowa w art. 499 k.c., jest czynnością materialnoprawną powodującą - w razie wystąpienia przesłanek określonych w art. 498 § 1 k.c. - odpowiednie umorzenie wzajemnych wierzytelności, natomiast zarzut potrącenia jest czynnością procesową, polegającą na żądaniu oddalenia powództwa w całości lub w części z powołaniem się na okoliczność, że roszczenie objęte żądaniem pozwu wygasło wskutek potrącenia. Oświadczenie o potrąceniu stanowi zatem materialnoprawną podstawę zarzutu potrącenia. Do dokonania potrącenia może dojść zarówno w ramach postępowania sądowego, jak i poza nim; w trakcie postępowania sądowego uprawniony może połączyć złożenie oświadczenia woli o potrąceniu z podniesieniem zarzutu potrącenia. Podniesienie w odpowiedzi na pozew zarzutu potrącenia jest tym samym równoznaczne ze złożeniem oświadczenia o potrąceniu, jeżeli oświadczenie takie nie zostało złożone wcześniej. Podnosząc zarzut potrącenia pozwany oświadcza bowiem swą wolę potrącenia; w przeciwnym razie podniesiony zarzut byłby bezskuteczny. Jako czynność procesowa, polegająca na powołaniu się na fakt dokonania potrącenia i wynikające z niego skutki prawne, zarzut potrącenia podlega rygorom określonym w przepisach kodeksu postępowania cywilnego. W postępowaniu w sprawach gospodarczych zatem zarzut potrącenia, i to także potrącenia dokonanego przed wszczęciem postępowania, podlega rygorom określonym w art. 479¹⁴ § 2 k.p.c. (zob. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 12 marca 1998 r., I CKN 522/97, OSNC 1998, nr 11, poz. 176 i z dnia 4 lutego 2004 r., I CK 181/03, niepubl. oraz uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 13 października 2005 r., III CZP 56/05, OSNC 2006. nr 7-8, poz. 119).

Odnosnie wymagań co do formy i wymaganej treści zarzutu potrącenia wskazać należy, że istotnie w wyroku z dnia 18.04.2000 r. III CKN 720/98 (niepublik.). Sąd Najwyższy wyraził pogląd, że zarzut potrącenia jest formą dochodzenia roszczenia zrównaną w skutkach z powództwem, wobec czego podlega wymaganiom stawianym wobec pozwu co do określenia żądania, przytoczenia okoliczności faktycznych uzasadniających żądanie oraz wskazania dowodów. Odmienne stanowisko zajął Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 13.10.2006 r. III CSK 256/00 (OSNC 2007, nr 7-8, poz. 116) uznając, że zarzut potrącenia jest jedynie środkiem obrony pozwanego, a nie formą

dochodzenia roszczenia. Pogląd taki przeważa w orzecznictwie Sądu Najwyższego, w którym podkreśla się, że w sentencji wyroku sąd nie rozstrzyga o wierzytelności przedstawionej do potrącenia, lecz o żądaniu pozwu, a potrącenie jest tylko zagadnieniem prejudycjalnym warunkującym sposób rozstrzygnięcia. Przykładowo można tu wskazać na wyroki z dnia 6 września 1983 r., IV CR 260/83 (OSNCP 1984, nr 4, poz. 59) i z dnia 11 września 1987 r., I CR 184/87 (niepubl.), uchwałę z dnia 20 listopada 1987 r., III CZP 69/87 (OSNC 1989, nr 4, poz. 64), wyroki z dnia 29 października 1997 r., II CKN 365/97 (OSNC 1998, nr 4, poz. 66), z dnia 27 lutego 2004 r., V CK 190/03 (niepubl.) i z dnia 7 maja 2004 r., I CK 666/03 (OSNC 2005, nr 5, poz. 86), oraz uchwałę z dnia 4 sierpnia 2005 r., III CZP 53/05 (OSNC 2006, nr 2, poz. 30). W powołanych orzeczeniach Sąd Najwyższy przyjmował, że zarzut potrącenia, którego uwzględnienie stanowi przesłankę oddalenia powództwa, jest jedynie elementem stanu faktycznego sprawy. W przepisach kodeksu postępowania cywilnego brak regulacji, które pozwalałyby traktować zarzut potrącenia jako równorzędną powództwu formę dochodzenia roszczenia, wobec czego do zarzutu tego nie można stosować wymagań przewidzianych w art. 187 § 1 k.p.c. dla pozwu. Podlega on - co do zasady - wymaganiom ogólnym przewidzianym dla zarzutów merytorycznych oraz normom postępowania regulującym do kiedy dane fakty mogą być przytaczane, natomiast w postępowaniu w sprawach gospodarczych - także rygorom określonym w art. 479¹⁴ § 2 k.p.c.

Skład orzekający w niniejszej sprawie podziela to stanowisko, które jak to wskazano - przeważa w orzecznictwie Sądu Najwyższego. Tym samym odmienne twierdzenia powoda nie są uzasadnione. Z tych względów Sąd Apelacyjny na podstawie zawartego w odpowiedzi na pozew sformułowania i załączonego oświadczenia o dokonaniu potrącenia, był uprawniony do przyjęcia, że procesowy zarzut potrącenia został wyrażony w sposób dostateczny.

Z tych względów skarga kasacyjna podlegała oddaleniu (art. 398¹⁴ k.p.c.).